

НАЦЫЯНАЛЬНАЯ АКАДЭМІЯ НАВУК БЕЛАРУСІ
Інстытут мовы і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы

ЗЛК-1
6131

БЕЛАРУСКАЯ ЛІНГВІСТЫКА

ВЫПУСК 62

*Юбілейны нумар
да 80-годдзя з дня заснавання
Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі*

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ

МІНСК «БЕЛАРУСКАЯ НАВУКА» 2008

Нацыянальная
акадэмія навук
Беларусі

УДК 808.26-56

Н. У. ЧАЙКА

СПЕЦЫФІКАЦЫЯ СЕМАНТЫКІ Ў КАНСТРУКЦЫЯХ З ЭЛІПСІСАМ ДЗЕЯСЛОВА ЎНУТРЫСІНТАГМАТЫЧНЫМІ СРОДКАМІ

(Паступіў у рэдкалегію 25.06.2008 г.)

Пытанне пра семантычную спецыфікацыю эліптычных канструкцый з'яўляецца актуальным у мовазнаўстве. На сённяшні дзень патрабуюць даследавання спосабы фарміравання семантыкі эліпсаванага дзеяслова. Таксама неабходна вызначыць сінтаксічныя ўзроўні, на якіх фарміруецца семантыка эліптычнага сказа, і кампаненты, якія часцей за ўсё выконваюць функцыю спецыфікатара. Адзінкавыя працы, прысвечаныя гэтай праблеме, толькі часткова даследавалі некаторыя аспекты семантычнай арганізацыі эліптычных канструкцый [1–3], а таксама структуру семантычнага фону і спецыфікатара ў сказах з імпліцытнай семантыкай [4; 5]. Таму праблема функцыянавання эліптычных канструкцый патрабуе дэталёвага вывучэння.

Пры даследаванні намі выкарыстоўваўся апісальны метад, які дазваляе раскласіфікаваць семантычныя кампаненты паводле ўдзелу ў фарміраванні семантыкі, а таксама кампанентны аналіз для выяўлення функцый семантычных актантаў.

Спецыфікацыя канструкцый з эліпсісам дзеяслова з'яўляецца абавязковай умовай функцыянавання названых канструкцый. Эліпсіс дзеяслова павінен кампенсаватца іншымі моўнымі сродкамі для фарміравання неабходнай семантыкі.

Спецыфікацыя на ўнутрысінтагматычным узроўні можа ажыццяўляцца рознымі сродкамі. Аднак часцей за ўсё з названай мэтай ужываюцца *сірканстанты*. Менавіта гэтыя кампаненты ўказваюць на месца, час, спосаб працякання працэсу, таму і найлепш удакладняюць значэнне сказа. Семантыка апушчанага дзеяслова фарміруецца на аснове адваротнай валентнасці ад сірканстанта да дзеяслова па схеме $S \rightarrow \emptyset$ (Verb).

Сірканстанты месца, што з'яўляюцца спецыфікатарамі, могуць выражацца займеннікавым прыслоўем *куды*. У такім выпадку да семантычнага фону дадаецца спецыфікатар і ўтвараецца значэнне канструкцыі з эліпсісам дзеяслова: *Куды ёто, Ігнат?* (І. Мележ); *Адпусціць яе з Богам у Свідзель, а куды самому?* (В. Быкаў); *Куды ёто проціў ночы?* (І. Мележ).

Схематычна падобную аперацыю можна прадставіць наступным чынам: $F + \text{Spec} = \text{Sem}$. Прычым смантычны фон можа складацца як з аднаго кампанента (1, 2), так і з двух (3).

У якасці спецыфікатара часам ужываецца займеннікавае прыслоўе *дзе*: *А дзе дзядзько?* (І. Мележ); *А дзе яны?* (М. Матукоўскі).

Семантычная спецыфікацыя канструкцый з эліпсісам дзеяслова можа ажыццяўляцца пры дапамозе сірканстанта месца, выражанага назоўнікам з прыназоўнікам. У такіх выпадках семантычны фон можа складацца і з аднаго кампанента, паколькі семантычная ёмістасць назоўніка значна большая, чым займеннікавага прыслоўя.

У якасці кампанента, які складае семантычнае поле сказа, можа выступаць сірканстант часу. У такіх канструкцыях значэнне апушчанага дзеяслова ўтвараецца на аснове сумы значэнняў фону і спецыфікатара: *Ледзь не кожны дзень – па сельсаветах, па вёсках, па дарогах* (В. Быкаў); *Далей амаль што кожны вечар пасля работы – тут як тут* (Н. Гілевіч).
Схема прыведзеных сказаў наступная: $F (S \text{ Temp}) + \text{Spec} (S \text{ Loc}) = \text{Sem}$.

Такім чынам, сума значэнняў сірканстантаў месца і часу ўтварае семантыку перамяшчэння ў канструкцыях з эліпсісам дзеяслова.

Аднакампанентны семантычны фон можа складацца з актанта. Актанты абазначаюць суб'ект дзеяння, з'яўляюцца кампанентамі семантычна ёмістымі, і таму дастаткова аднаго элемента, каб утварыўся семантычны фон. Спецыфікатарам у падобных канструкцыях выступаюць сірканстанты месца $F (A_1) + \text{Spec} (S \text{ Loc})$. Прычым у якасці семантычнага фону можа выступаць перамяшчэнне актанта: *А што ў кішэні* (І. Мележ); *Хто тут?* (І. Мележ); *Угары – халодныя аблогі, У душы – халодная туга* (Т. Бондар); *Ці дома ёго Засіль?* (І. Мележ); *За паўсотні крокаў наперадзе – выбух* (Р. Быкаў); *Я – у натоўпе. Смерць чакаю. Стрэл чакаю – праз гады* (Т. Бондар); *А Круглоў – тут? Што з Кругловым?* (В. Быкаў).
Сірканстанты месца, выражаныя рознымі сродкамі, у спалучэнні з фонам фарміруюць быццёвую семантыку. Такія эліптычныя сказы ўказваюць на рамяшчэнне аб'ектаў, актуалізуючы пры гэтым або аб'ект, або месца.

Сірканстант месца можа фарміраваць і семантыку перамяшчэння ў прастору. Пры гэтым спецыфікацыя ажыццяўляецца акалічнасцямі, якія маюць указанне на пункт перамяшчэння, часцей за ўсё гэта прыслоўі або назоўнікі з прыназоўнікамі: *Павуцінка залатая – да вясковага двара. Верасовая сцяжынка. Па баках – беразнякі* (Г. Бураўкін); *Я – дадому, к бацькам* (І. Мележ); *Ну, бабка ў вёску да суседа, Антона Аднавокага. Той, нічога не кажучы, запрог падводу, усклаў хлопца ды да бацькі* (В. Быкаў); *Яна – на ганак праз імгненне, // А там – на вулку наўздагон* (Н. Гілевіч); *Уладзімір Андрэвіч, да вас настаўніца, Лідзія Сямёнаўна* (А. Макаёнак); *Інжынер – купец з вышэйшай адукацыяй – у агарод з бульдозерам* (М. Матукоўскі); *А думы ўгору – зноў і зноў* (П. Броўка);

А па вёсцы чуткі, і ў горадзе таксама (А. Петрашкевіч); *А я – з Мінска* (В. Быкаў); *Вы – з Куранёў?* (І. Мележ).

У якасці семантычнага фону вельмі рэдка могуць выкарыстоўвацца другі і трэці актантаў: *Любую дравінку – у касцёр* (Р. Баравікова) – F (A₂) + Spec (S Loc); *А нас – у лагер* (А. Дудараў) – F (A₂) + Spec (S Loc). Трэба сказаць, што другі і трэці актантаў ствараюць спрыяльныя ўмовы для фарміравання адназначнай семантыкі эліптычнага сказа. Прыведзеныя сказы могуць мець толькі адно значэнне – значэнне актыўнага дзеяння, і пры гэтым сірканстанты са значэннем дынамічнай лакалізацыі з'яўляюцца аднафункцыянальнымі ў гэтых канструкцыях.

І вельмі рэдка сустракаюцца выпадкі, калі значэнне эліптычнага сказа можа фарміравацца на аснове аднаго спецыфікатара. Лексема, якая выконвае функцыю спецыфікатара, можа семантычна спалучацца толькі з дзеясловамі руху, перамяшчэння. Таму і з'яўляецца дастатковай для фарміравання семантыкі канструкцыі з эліпсісам: *А задкуль далёку?* (І. Мележ); *Угору, у прадонне вышні* (Т. Бондар). Часам удакладніць значэнне дапамагаюць і пабочныя словы: – *За вёску, можа, у жытное, // Дзе ціша долы спавіла? – // Ага, за вёску. Так даўно я // У полі ноччу не была* (Н. Гілевіч).

У якасці спецыфікатара можа выступаць сірканстант спосабу дзеяння, а семантычным фонам часцей служыць першы актантаў: (A₁) – F(A₁) + Spec (S Qual): *Як жа ты цяпер з такою славаю?* (А. Макаёнак); *Удава – уголас: – Дочанька мая! Сцяпні ты ганьбу – Што табе заікодзіць?* (Н. Гілевіч); – *Дык от... Як нам цяпер?* (І. Мележ); *Радасць увесь час з клопатам* (В. Быкаў). Канструкцыя – *Дак от толькі трэбуе, што б – у царкве. І з папом* (І. Мележ), які ў якасці ўдакладнення мае парцэляваную канструкцыю, бо без яе семантыка эліптычнай канструкцыі з'яўляецца неадназначнай. Кампанент у *царкве* можа выконваць розныя семантычныя функцыі.

Сірканстанты ўмовы і мэты выступаюць у якасці спецыфікатара рэдка: *За прыбытак – прэмія...* (В. Быкаў) – F (A₁) + Spec (S Cond); *Я з самага пачатку ... з маладосці ўсё сваё здароўе, усё сваё жыццё – для ўласці, для камунізму...* (А. Дудараў) – F (A₁) + S (S Fin). Аднак гэтыя кампаненты, нягледзячы на ​​нерэгулярны характар, з'яўляюцца шматфункцыянальнымі.

Спецыфікатарамі значэння сказаў з эліпсісам дзеяслова могуць выступаць і **актантаў**. Трэці актантаў часта ўжываецца для фарміравання значэння маўленчых працэсаў: *От найшла пра што* (І. Мележ); *Калі ласка, Тамара Паўлаўна, не трэба болей пра сыноў* (А. Макаёнак). Дэлібератыўныя аб'екты *пра што* і *пра сыноў* манафункцыянальныя і спалучаюцца толькі з дзеясловам са значэннем маўленчых працэсаў.

Першы і другі актантаў у якасці спецыфікатара ўжываецца значна рэдка: *Увесь дзень – то смех, то слёзы* (В. Быкаў); *За гэта мне дзве вымовы ў адзін дзень* (А. Дзялендзік); *Хто там ні свет ні зара* (І. Мележ). У прыведзеных прыкладах назіраецца і трасфармацыя дзеяслова ў назоўнік.

Фонам у такіх сказах можа выступаць сірканстант часу, і схема іх будзе наступная: F (STemp) + Spec (A₁).

Пры першым актантаў у якасці спецыфікатара фонам звычайна выступае сірканстант са значэннем дынамічнай лакалізацыі: *З акругі – што ні дзень – званкі, запытанні* (В. Быкаў). Семантычны фон у падобных канструкцыях указвае на дынамічную лакалізацыю суб'екта, што спрыяе фарміраванню семантыкі канструкцыі з эліпсісам дзеяслова.

Спецыфікатарам актыўнага дзеяння можа быць і трэці актантаў (A₃). Ён указвае на актыўнае дзеянне суб'екта (A₁) у дачыненні да трэцяга актантаў: *Вось я зараз – цябе* (І. Мележ) – F (A₁) + Spec (A₃). Семантычным фонам у такіх выпадках выступае першы актантаў.

Сустракаюцца канструкцыі, у якіх семантычны фон і спецыфікатар складаюць толькі актантаў. Гэта значыць, што кампазіцыя актантаў здольна сфарміраваць семантыку канструкцыі з прапушчаным дзеясловам: – *Ты што мне, бацько, етую гарадскую* (І. Мележ) – F (A₁ A₃) + Spec (A₃).

Кампазіцыя актантаў эліптычнай канструкцыі можа ўтвараць семантыку адносінаў паміж аб'ектам і суб'ектам: *Крылатаму – вецер, бяскрылатаму – шлях* (Т. Бондар) – F (A₃) + Spec (A₂); *У кожнага з нас – кошчык* (А. Куляшоў) – F (A₃) + Spec (A₁).

У эліптычных канструкцыях можа апускацца і частка выказніка, калі ён з'яўляецца састаўным іменным або дзеяслоўным. У такім выпадку семантычным спецыфікатарам выступае эліпсаваная частка выказніка самастойна або ў спалучэнні з актантаў ці сірканстантам. У сказе *Дык што, можа, цябе дыкім тэатрам тэатра?* (А. Макаёнак) семантычным спецыфікатарам з'яўляецца іменная частка выказніка, і схематычна такая канструкцыя выглядае наступным чынам: F (A₃) + Spec (Det Praed).

Зрэдку сустракаюцца выпадкі, калі выказнік з'яўляецца простым па структуры, але ўжыты ў форме загаднага ладу, і спецыфікатарам з'яўляецца менш змешчана формаўтваральная частка: *Ізабела Сямёнаўна, давайце па-добраму сумленна* (М. Матукоўскі) – F (S Qual) + Spec (Mod).

І зрэдку рэдка ўжываюцца канструкцыі з эліпсісам дзеяслова, дзе ў якасці спецыфікатара выступае фармант будучага часу: *А хто – над гэтым... над калектывам будзе* (І. Мележ) – F (A₁) + Spec (Verb Fut).

Часцей у якасці спецыфікатараў выступаюць дзеясловы-звязкі, выражаныя безасабова-прэдыкатыўнымі прыслоўямі: *Эй, цётка, можна ў госці! – Міканор як мог нагнаў на сябе веселосць* (І. Мележ); *Дзеля агульнай справы самалюбства трэба ў бачок* (А. Макаёнак); *Мне ж вельмі важна цябе ў саюзнікі* (А. Макаёнак); *Пра тэлевізар, Надзея, ты дарэмна* (А. Дзялендзік); *Ермакову на маё месца вы дарэмна* (А. Дзялендзік) – F (A₁) + Spec (Mod).

Сустракаюцца канструкцыі, у якіх семантычным фонам выступае дзеяслоў, які з'яўляецца аднародным у адносінах да эліпсаванага, а спе-

цыфікатарам – лакатыў: *Калі, не марудзячы, выкарыстаць гэты перанос, падняць людзей і – рыўком цераз балота, на вышыню* (В. Быкаў); *Я неяк устаў і – цераз плот, бліжэй дахаты* (В. Быкаў). Схема спецыфікацыі гэтага сказа будзе наступная: F(Verb) + Spec(S Loc).

Назіраюцца сказы, у якіх эліпсаванаму дзеяслову папярэднічаюць некалькі аднародных выказнікаў, спецыфікацыя пры гэтым ажыццяўляецца сірканстантам месца: *Цяпер усё стала панятна. Хлопцы ўсё разведалі, выгледзелі і – на станцыю* (В. Быкаў), спецыфікатарам выступае адзін з відаў сінтаксічнага паралелізму – сінтаксічная аднароднасць. У падобных канструкцыях адзін аднародны член – аднародны выказнік з'яўляецца фонам, а спецыфікатарам выступае сірканстант са значэннем дынамічнай лакалізацыі: *Аж глушыць птушчыны грай прылётны! // Па жаўруковаму званку // Вясна кужэльныя палотны // Скачала ў трубы – і ў раку* (Н. Гілевіч); *Тады і ўзнікла думка ў Бэнся: // «А што, каб Кротава дачку // Апрацаваць у пэўным сэнсе // Ды і Сцяпану пад руку!»* (Н. Гілевіч); *Услед за імі з інтэрната // На вулку выйшаў – злы, як звер, // І – прама ў будку «Сто на брата», // Дзе Лёф даваў і напера* (Н. Гілевіч) – F(Verb) + Spec(S Dir).

Сустрэкаюцца выпадкі, калі ў эліптычнай канструкцыі экспліцытна выражаецца толькі адзін аднародны выказнік, а астатнія апушчаны, прычым эліпсаваных аднародных выказнікаў можа быць некалькі, і пры гэтым дзеясловы эліпсаванца могуць і ў канструкцыях, якія размяшчаюцца следам: *«Даруйце!» – згроб кутюру ў жменю. // І ў дзверы ледзьве не бягом. // Яна – на ганак праз імгненне, // А там – на вулку наўздагон* (Н. Гілевіч). Паслядоўнасць падзей, выражаная экспліцытна выражаным і эліпсаваным дзеясловам, можа спецыфіцыравацца і сірканстантам у спалучэнні са злучнікамі і (ды), якія і ўказваюць на названыя семантычныя адносіны: *Я завязаў вешчмяшок і – на станцыю* (В. Быкаў); *Мяне скруцілі ды – у бліндаж* (В. Быкаў); *Дзён праз колькі ён да нас з павязкаю і вінтоўкаю з'яўляецца і з парога: – Зайшоў сказаць, Ганна, што гэта я...* (А. Петрашкевіч); *Прывяжы пакуль – ды ў хату* (І. Мележ); *Уніз, уніз вядзі і – праз яр* (А. Петрашкевіч); *А мяне ранічкай у другую «трыццацьчвёрку» перасадзілі, зноў рычагі ў рукі і – унярод, за Радзіму* (В. Быкаў); *Старую ў час блакаты ў лесе забралі злыдні – і на здэк. // За белы свет у рабства звелі, – // Там ад пакут і згасла дзесь* (Н. Гілевіч); *Немцы блізка падтусяць, асвецяць ракетамі – і з кулямётаў* (В. Быкаў); *Можэ, гэтак жа разам сядзем заўтра ў санітарную машыну і ў тыл, прэч ад танкаў, агню і бясконцых трывог* (В. Быкаў); *Вазьму світу на плечы – ды ў белы свет! Куды душа павядзе* (І. Мележ) – F(Verb) + Spec(S Loc). У якасці спецыфікатара ў падобных канструкцыях разам з сірканстантам можа ўжывацца і злучнік *потым*, які напрамую ўказвае, што спачатку адбываецца дзеянне, выражанае экспліцытным дзеясловам, а потым – эліпсаваным: *Займееш грош які малы, //*

Пачнеш сіваху піць, // Нап'ешся... потым за калы... // А пан над намі кпіць (П. Броўка).

Семантычны спецыфікатар у эліптычных канструкцыях можа быць складаным паводле структуры і ўключаць некалькі сірканстантаў, якія толькі ў комплексе могуць фарміраваць значэнне канструкцыі. Звычайна семантычным спецыфікатарам выступаюць у спалучэнні сірканстант месца і спосаб дзеяння: F(Verb) + S(S Loc, S Qnal): *«Мар'яна!» – рэзкі боль няцярпны // Апёк раптоўна, як агнём. // Яна ўсхапілася з пасцелі // І – за пярэгардзь кулём* (Н. Гілевіч); *Пятрок борзденька надзеў кажухок у рукавы, адчыніў дзверы і ў сенцы* (В. Быкаў); *Дык вось, заканчвай і абараняй свой дыплом і суды, у наш «Маяк»* (А. Макаёнак) – F(Verb) + Spec(S Loc).

Зрэдку спецыфікатарамі могуць выступаць *актанты*. Актанты ўжываюцца ў функцыі спецыфікатара звычайна ў сказах са значэннем маўленчых працэсаў. *Капітан прысядае, зазіраючы пад кузаў машыны, і адразу ж да шафёра: – Давай, давай* (В. Быкаў); *Рукамі і зубамі за кавалак зямлі трымаецца і пра камунізм яшчэ* (А. Дудараў) – F(Verb) + Spec(A₃) або спецыфікатар указвае на аб'ект: *Ве чар, сонца на заходзе. // Гоніць Федзя статак свой. // Прыганяе за лбоў і адразу да сяброў* (П. Броўка); *А раніцай гэтыя бандыты у гальваюцца ў кантору і – да мяне з кароткімі гужамі* (М. Матукоўскі) – F(Verb) + Spec(A₃).

У якасці спецыфікатара ў падобных сказах можа выступаць аддзеяслоўны выклічнік (*А постаць груць! – шыйкім крокам назад – у морак, цішыню* (Н. Гілевіч)) або звязка (*Пагрэліся і пара ў пуць-дарогу* (В. Быкаў)) ці лексема са значэннем загаднага ладу (*У выпадку чаго агонь – і рыўком у лес* (В. Быкаў)) – F(Verb) + Spec(S Loc).

Сустрэкаюцца выпадкі, калі эліптычны сказ змяшчае антанімічнае паняцце ў дачыненні да спецыфікатараў, што, у сваю чаргу, стварае эфект спалучэння несутаставімых паняццяў. Эліптычная канструкцыя *І неспадзеўкі – абруч гадзюкі на назе!* (І. Мележ) з'яўляецца семантычна дастатковым, аднак сірканстант месца *неспадзеўкі* ўносіць няпэўнасць – адносна чаго неспадзявана ўзнікае такая сітуацыя? Таму названы семантычны фон з'яўляецца недастатковым для паўнацэннага функцыянавання канструкцыі. Пры далучэнні спецыфікатара (*Луг, заліты сонцам. Капа сена. Васіль косіць. І неспадзеўкі – абруч гадзюкі на назе!* (І. Мележ)) акрэсліваюцца кампаненты, што супастаўляюцца, – *капа сена – луг – сонца – Васіль – гадзюка*. Тут эліптычны сказ выступае як вобразны сродак мовы.

Відавочна, што семантычная неадназначнасць канструкцыі з эліпсісам дзеяслова патрабуе абавязковай спецыфікацыі. Фарміраванне значэння эліптычнага сказа на ўнутрысінтагматычным узроўні ажыццяўляецца рознымі сродкамі – актантамі і сірканстантамі. Найбольш прадуктыўнымі сродкамі спецыфікацыі з'яўляюцца лакатывы: іх манафункцыянальнасць дазваляе дакладна сфарміраваць семантыку апушчанага дзеяслова.

Літаратура

1. Адилова, З. Ш. Эллиптические предложения / З. Ш. Адилова // Изв. АН КазССР. Сер. филолог. наук. – Алма-Ата, 1988. – № 3. – С. 54–60.
2. Артюшков, И. В. К вопросу о соотношении прерванных и неполных предложений / И. В. Артюшков // Предложение как многоаспектная единица языка : рус. яз. : межвуз. сб. науч. тр. / Моск. гос. пед. ин-т ; под ред. В. В. Бабайцевой. – М., 1984. – С. 54–64.
3. Дубовцева, Т. Ф. Семантизация эллиптических конструкций как условие их функционирования в диалоге / Т. Ф. Дубовцева ; отв. ред. Л. И. Баранникова. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1998. – 84 с.
4. Вардуть, Т. Ф. Условия функционирования эллиптических конструкций на материале рус. и англ. речи / Т. Ф. Вардуть // Особенности функционирования разноуровневых единиц языка : межвуз. науч. сб. / Саратов. ун-т; редкол. Л. И. Баранникова (отв. ред.) [и др.]. – Саратов, 1988. – С. 71–76.
5. Золотова, Г. А. К вопросу о неполных предложениях / Г. А. Золотова // Русский язык: сб. тр. / редкол. : Л. Ю. Максимов [и др.]. – М., 1975. – С. 106–118.

Спіс скарачэнняў

F – семантычны фон; **Spec** – спецыфікатар; **Sem** – семантыка эліптычнага сказа; **S Temp** – сірканстант часу; **S Loc** – сірканстант месца; **A₁**, **A₂**, **A₃** – першы, другі, трэці актанта; **S Qnal** – сірканстант спосабу дзеяння; **S Cond** – сірканстант умовы; **S Fin** – сірканстант мэты; **S Dir** – сірканстант са значэннем дынамічнай лакалізацыі; **Det Praed** – частка састаўнога выказніка; **Mod** – мадалны фармант; **Fut** – фармант будучага часу; **Verb** – дзеяслоў.

Summary

The article is devoted to one of the topical problem of linguistics – the problem of semantic specification of elliptical constructions. Organizing of the meanings of the elliptical constructions is formed with the help of syrconstants of place, time, ways of action and also with the help of the components of the actantial group – partatives, resultatives, objects, addressees, etc. The article is also researched into syntactical connection with the help of which specifiers are linked with the elliptical construction, – semi-predicative, additional, explanatory.

УДК 808.26-024-23

В. І. УЛАСЕВІЧ

ПРОСТЫЯ ФОРМЫ НАЙВЫШЭЙШАЙ СТУПЕНІ ПАРАЎНАННЯ ПРЫМЕТНІКАЎ: СПАСАБЫ ВЫРАЖЭННЯ Ў СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ

(Паступіў у рэдкалегію 22.09.2008 г.)

Асабліва сцю якасных прыметнікаў з'яўляецца тое, што яны могуць абазначаць якасць, якая характарызуецца рознай ступенню інтэнсіўнасці. Таму большасць якасных прыметнікаў у беларускай мове ўтвараюць формы вышэйшай і найвышэйшай ступені параўнання. Яўляюць цікавасць і патрабуюць даследавання некаторыя формы найвышэйшай ступені параўнання, што сустракаюцца ў сучасным прыкладным друку.

Нормай для беларускай літаратурнай мовы з'яўляецца ўтварэнне простых (сінтэтычных) форм найвышэйшай ступені параўнання шляхам далучэння прыстаўкі *най-* да простых форм вышэйшай ступені параўнання (утвораных, у сваю чаргу, ад асноў прыметніка пры дапамозе суфіксаў *-ейш-* (*-эйш-*) ці *-и-* (пры суфіксальнай аснове)): *Работа нямецкіх лячэнікаў пакінула глыбокае ўражанне найвышэйшай прафесійнасцю* (ЛіМ. 1996. № 48. С. 11). *Дзеля гэтага «Гузін Гітоў» займеў найбуйнейшы легальны сесіяны каталог беларускіх песень у фармаце MP3, з якога штомесяц фіксуецца каля 50 000 скачванняў трэкаў, гэтыя песні гучаць у радыёэфіры* (Чырвоная змена. 07.03.2008). *Таму найлепшы варыянт для нашай вечарынка – каталог з фруктамі* (Бярозка. 2007. № 5. С. 51).

Тамі спосаб утварэння гэтых форм быў характэрны і для старабеларускай мовы [1]. У гаворках беларускай мовы найвышэйшая ступень параўнання прыметнікаў таксама ўтвараецца пры дапамозе прыстаўкі *най-* ад вышэйшай ступені параўнання прыметніка [2].

Выключэннем з гэтага правіла можна лічыць прыметнік *найвялікішы*, утвораны шляхам далучэння прыстаўкі *най-* і суфікса *-и-* да асновы прыметніка *вялікі*. У «Беларускай граматыцы» [3] адзначаецца, што ўжыванне форм *найбольшы* і *найвялікішы* залежыць ад значэння: калі прыметнік *вялікі* мае значэнне 'выдатны, геніяльны, таленавіты', ужываецца форма *найвялікішы*; у іншых значэннях – *найбольшы*. Трэба заўважыць, што ў ТСБМ гэтыя словы маюць наступныя значэнні: *найбольшы* 'самы вялікі, самы большы', *найвялікішы* 'самы вялікі'. Параўн.: *Абараніла на саміце беларускую дэлегацыю толькі расійская дэлегацыя, якую ўзначальваў найвялікішы прымі-*

ЗМЕСТ

XV Міжнародны з'езд славістаў адбудзецца ў 2013 годзе ў Беларусі (ад рэдакцыі)	3
Выступленне старшыні Міжнароднага камітэта славістаў, старшыні Беларускага камітэта славістаў А. А. Лукашанца на заключным пасяджэнні XIV Міжнароднага з'езда славістаў (Рэспубліка Македонія, Охрыд, 16 верасня 2008 года)	5
<i>Антропаў М. П.</i> «Этымалагічны слоўнік беларускай мовы» за 30 год (да юбілею пачатку публікацыі)	7
<i>Гардзей Н. М.</i> Вакалізацыя субстантыўнай асновы ў сучаснай беларускай мове	19
<i>Шаблюўскі А. І.</i> Канцэпцыя «Электроннага слоўніка беларускай мовы»: анамасіялагічны аспект	28
<i>Будзько І. У.</i> Прэзентацыя гістарычнага матэрыялу ў электронным слоўніку беларускай мовы: да праблемы лексічнай пераемнасці старабеларускай і сучаснай беларускай літаратурнай мовы	38
<i>Мароз В. К.</i> Праблемна-тэматычнае поле навуковага даследавання беларускіх летапісаў (XIX – пачатак XX ст.)	49
<i>Нікалаева В. М.</i> Праблемы перакладу стараславянстваў на беларускую мову (на матэрыяле тэкстаў аднаго з сучасных выданняў Св. Евангелля ад Матфея)	54
<i>Яльнцова І. У.</i> Супастаўляльны аспект даследавання множнасці матывацыі асобных назоўнікаў	68
<i>Чайка Н. У.</i> Спецыфікацыя семантыкі ў канструкцыях з эліпсісам дзеяслова ўнутрысінтагматычнымі сродкамі	78
<i>Уласевіч В. І.</i> Простыя формы найвышэйшай ступені параўнання прыметнікаў: спосабы выражэння ў сучаснай беларускай мове	85
<i>Астапчук А. М.</i> Сэнсавыя трансфармацыі ў перакладзе вершаў У. Караткевіча на рускую мову	92
<i>Даўгулевіч Н. М.</i> Уплыў англійскай і рускай моў на засваенне англіцызмаў у сучаснай беларускай мове	98
<i>Кірдул А. А.</i> Лексіка-семантычны крытэрыі у даследаванні словаўтваральных гнёздаў	103
<i>Чагайда Ю. М.</i> Анамасіялагічны план дзеючай асобы ў апавесці В. Быкава «Сотнікаў»	112
<i>Міхалевіч М. М.</i> Праблема кампазітнага слова ў сучасным мовазнаўстве	122
<i>Маракуліна Т. М.</i> Стылевызначальны патэнцыял экспрэсіўнай лексікі ў мове газеты «Наша Ніва» (1906–1915)	131
<i>Анісім А. М.</i> Склонавая парадыгма назоўнікаў у «Нашай Ніве» (1906–1915)	139
<i>Чарняўскі А. Р.</i> Асаблівасці ненаціскага вакалізму беларускіх гаворак па матэрыялах АЛА	149

ЭТЫМАЛАГІЧНЫЯ НАТАТКІ

Вера 'ліра' (да праблемы тыпалогіі семантычных зрухаў) (<i>В. В. Гладчанка</i>)	158
Алуха (пра адзін праблемны архаізм) (<i>Г. А. Цыхун</i>)	160

КУЛЬТУРА МОВЫ

Аб мове беларускай геральдычнай сімволікі (<i>Г. Ф. Веітарт</i>)	162
Аб скланенні складанасастаўных назоўнікаў (<i>Н. А. Чабатар</i>)	165

ХРОНІКА

Міжнародная навуковая канферэнцыя «Дыялекталогія і гісторыя беларускай мовы» (да 80-годдзя Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі) 15–16 красавіка 2008 г., Мінск (<i>Л. П. Кунцэвіч</i>)	168
XVI Міжнародны семінар у Лужыцы (<i>Я. В. Волкава</i>)	170
Ларыса Аляксееўна Мельнікава (да 60-годдзя з дня нараджэння) (<i>І. У. Кандраценя, В. М. Нікалаева, І. У. Яльнцова</i>)	172
Іван Іванавіч Лучыц-Федарэц (да 70-годдзя з дня нараджэння) (<i>М. П. Антропаў</i>)	174
Ганна Уладзіміраўна Арашонкава (да 80-годдзя з дня нараджэння)	177

РЭЦЭНЗІІ

Общеславянский лингвистический атлас. Сер. лексико-словообразовательная. – М., 2007. – Вып. 6: Домашнее хозяйство и приготовление пищи. – 192 с. (<i>Л. П. Кунцэвіч</i>)	179
--	-----